

Tone Kralj (1900–1975)

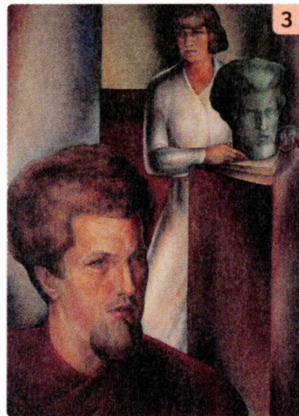
»Z risanjem se ukvarjam že od vsega začetka, sam ne pomnim, od kdaj. Namesto da bi svoja občutja izrazil s pisano besedo, sem to skušal izpovedati z risbo,« je povedal za bralce Ognjišča slikar in kipar Tone Kralj leta 1972, ko je prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo. V slovensko umetnostno zgodovino se je zapisal predvsem kot »slikar primorskih cerkva«: poslikal jih je nad štirideset. »Bila je doba, ko so hoteli fašisti tudi iz cerkve izgnati slovensko pesem in slovensko pridigo. Primorci so doživljali svoje katakombe. Slike so morale tem ljudem nekaj povedati. Zavedni slovenski duhovniki so razmišljali: fašizem preganja slovensko besedo, naj govorijo slike!« Tone Kralj je njihovo naročilo dobro razumel. Na svojih cerkvenih poslikavah je uporabljal razne fašistične simbole kot znamenje zatiranja, njihovo nasprotje pa so slovenske barve, upodabljanje sv. Cirila in Metoda, najvidnejših slovanskih svetnikov.

1

2

3

NAMENILI SO GA ZA DUHOVNika

Tone Kralj se je rodil 23. avgusta 1900 v Zagorici pri Dobrepolju v kmečki družini. Oče Janez je bil naravni umetniški talent, zaradi prevzema kmetije pa se ni mogel šolati. Tone je obiskoval ljudsko šolo na Vidmu. Med njegovimi učitelji je bil kaplan Andrej Orehek, ki je opazil njegovo nadarjenost. Doma so za umetnika namenili njegovega pet let starejšega brata Franceta, njega pa za duhovnika in ga leta 1912 poslali na šolanje v Škofjeve zavode v Šentvid pri Ljubljani, kjer se mu je z ilustriranjem šolskega glasila *Domače vaje* začela odpirati pot v umetniško ustvarjanje. Leta 1917 je bil poslan na soško fronto. Po vojni je nadaljeval in pred maturo spomlad 1920 je sodeloval na razstavi slovenskih umetnikov v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Na priporočilo Riharda Jakopiča je bil sprejet na praško akademijo. »Mati je mislila, da bom šel za gospoda, mene pa je vleklo tja.« Do leta 1923 je študiral kiparstvo pri Janu Štursi. Stanoval je skupaj z Božidarjem Jakcem in pod njegovim vplivom se je navdušil za umetniško grafiko. Izpopolnjeval se je še na Dunaju, v Parizu, Benetkah in Rimu.

Brata Kralj veljata za začetnika ekspresionizma na Slovenskem. Glede tega je Tone povedal: »Do mature nisem poznal teoretično ne impresionizma ne ekspresionizma. Ustvarjal sem naivno, brez kakršne koli špekulacije ... In tiste stvari mi še danes najbolj ugajajo. Najbolj so

4

moje. Nikoli nisem delal po naravi, ampak po premišljevanju.« Starejši brat France, slikar in kipar, je bil Tonetu vzor in učitelj. V javnosti sta prvič nastopila skupaj leta 1920 na razstavi v Jakopičevem paviljonu. Po težkih in bridkih spoznanjih prve svetovne vojne sta svojo umetnost obrnila navznoter, v svet duševnih stanj in razmišljanj. Tonetova umetnost si je vztrajno utirala pot v svet. Trikrat zaporedoma (1926, 1928, 1930) je bil povabljen na mednarodni bienale moderne umetnosti v Benetkah.

UPORNIK PROTI VSEM TOTALITARIZMOM

Tone Kralj se je leta 1927 odločil za lastno umetniško pot in se posvetil cerkvenemu slikarstvu na Primorskem. V času med obema vojnama je poslikal in predelal več kot štirideset cerkva. Leta 1928 se je poročil z Maro Jeraj, ki se je šolala na oddelku za keramiko na Tehniški srednji šoli, ki ga je vodil brat France. Skupaj sta uspešno razstavljala na Dunaju, večkrat mu je pomagala pri zgodnjih poslikavah cerkva na Primorskem, njena je mila podoba

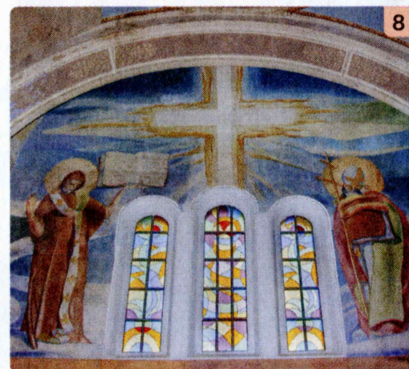
Marije na Mengorah, sodelovala sta tudi na lutkovnem področju.

Po nastopu fašizma se je za Slovence na Primorskem, ki so po prvi svetovni vojni prišli pod Italijo, začel neizprosni boj. Tone Kralj jih je v tem boju podpiral s svojo umetnostjo. »V vsakem prizoru, naj je to življenje svetnikov, križev pot, Marijino življenje, zgodovinska pripoved, povsod je Kralj našel priložnost, da je vpletel v poslikave narodnostni utrinek. Skrbno je izbiral barvno simboliko, atribute (na križevih potih imajo vojaki fašistične snope); negativnim osebnostim je nataknil Mussolinijevo glavo in spačene obraze drugih fašističnih zatiralcev« (Verena Korsič Zorn). Večkrat se poudarja, da je bil Kralj antifašist in antinacist, kar je res, bil pa je tudi antikomunist. Na sliki Križanega (1954–57) v župnijski cerkvi v Vrtojbi je med *sovražnike križa* uvrstil tudi Marxa in Stalina, med odrešene pa duhovnika Filipa Terčelja, ki so ga januarja 1946 zahrbtno umorili. Sodbe o Kraljevi umetnosti, predvsem v zvezi s cerkvenimi poslikavami, so bile zelo različne – od zelo negativnih do izredno pozitivnih. Ugledni umetnostni zgodovinar France Stele je leta 1932 občudoval po Tonetu Kralju poslikano cerkev v Avberju in ga imenoval »edini up sodobne cerkvene umetnosti v Sloveniji«, kasneje pa je mnenje spremenil. Po cerkvah je Kralj slikal večinoma v tehniki *secco*, ki ni zelo obstojna, uradne spomeniške ustanove za take umetnine niso imele posluha,

zato je nekatere poslikave doletela nepopravljiva škoda.

»DELAL SEM IZ ČISTEGA IDEALIZMA«

Poslikave nad petdeset cerkva, kar ga postavlja v edinstven položaj ne samo na evropski, ampak tudi svetovni umetnostni sceni, so le del njegovega ustvarjanja. Bil je vsestranski umetnik: deloval je na področju tabelnega in stenskega slikarstva, umetniške grafike, ilustracije, oblikovanja in arhitekture, vendar vsa njegova dela nosijo njegov osebni pečat. Bil je zvest svojemu načelu: »Kdor hoče biti nekaj, mora delati.« Po vojni je čutil, da ga odrivajo. »Meni, ki sem se toliko boril proti fašizmu, niso dali delati niti enega spomenika. Kot da bi med obema vojnama za denar delal! Delal sem iz čistega idealizma ... Tudi nagrade sem dobival samo na tujem.« Prva nagrada doma je bila Levstikova nagrada za ilustracijo knjige *Pravljica o carjeviču Jeruslanu* (1950). Leta 1954 je ustvaril legendarne ilustracije priljubljene Levstikove zgodbe *Martin Krpan*. Danes so ilustracije razstavljene kot samostojne umetnine v zbirki Kraljevih del v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, kjer je od leta 1974 shranjenih največ njegovih del – pregled njegove umetniške poti od začetnih iskanj do zrelih stvaritev. Številna knjižna dela je ilustrirala tudi njegova žena Mara, med drugim ljudsko pravljico *Mojca Pokrajculja*. Leta 1972 je prejel več kot zaslužen Prešernovo nagrado za življenjsko delo.

V utemeljitvi upravnega odbora je zapisano: »Kot eden izmed utemeljiteljev slovenskega ekspresionizma, ki je odpiral naš prostor v svet, in kasneje kot tvorec polnokrvnega, osebno obarvanega realizma, je pred nami razgrnil enciklopedično širok opus, ki zajema malone vse likovne panoge od risbe in intimne grafike, preko oljnih slik in plastike, do monumentalnih stenskih dekoracij in posegov v arhitekturo.«

Nagrada mu je prinesla zadoščenje, da je svoje poslanstvo z veseljem nadaljeval. Poln načrtov ga je po hudi bolezni končal 9. septembra 1975 v Ljubljani. Nagrado večnega življenja za zvesto pričevanje mu je Gospodar življenja, verujemo, že podelil, vstajenja pa pričakuje na pokopališču v Kostanjevici na Krki.

Silvester Čuk

- 1 Umetnik med ustvarjanjem kipa.
- 2 Portret brata Franca Kralja.
- 3 Avtoportret, v ozadju je upodobljena žena.
- 4 »Moj oče« (1929)
- 5 Ilustracija Martina Krpana (1954)
- 6 Mengorska Marija (1931).
- 7 Sejalec v cerkvi v Lokvi.
- 8 Poslikava cerkve v Premu: sv. Ciril in Metod.